РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Стоколяс Марії Володимирівни

на тему

«Тілесність як предиспозиція та виражальна парадигма музичного виконавства»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 02 – «Культура і мистецтво»

за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво»

У дисертації розглядається вельми важлива і поки ще майже не розроблена у музикознавстві проблема тілесності. Спостереження Марії Стоколяс специфіки вокального мистецтва стосовно того, що саме тіло співака є генератором вокального процесу, в якому кожен виконавський акт робить його унікальним явищем. У цьому процесі тілесність матеріалізується в музичній інтонації, у звуконапруженні та актуалізується у виконавській пластиці. Авторка слушно зауважує, що «дослідження тілесності у музичному виконавстві на прикладі українського вокального естрадного мистецтва XX століття дозволяє глибше осмислити механізми духовного й фізичного втілення митця, переосмислити та об'єднати погляди на виконавську практику навколо тілесної природи музичного виконавства» (с. 2). Аналіз тілесності як певної поведінки, використання пластичних жестів, схильності і готовності виконавця до створення інтерпретації певного образу у виражальній парадигмі музичного виконавства на прикладі українського вокального естрадного мистецтва XX століття постає дієвим інструментом для вивчення таких ключових питань, як духовне та фізичне перевтілення митця під час творчого акту. Необхідність теоретичної розробки та розкриття цих процесів, переосмислення стандартів викладання музично-виконавських дисциплін поряд з потребою у подолання фрагментарності сприйняття тілесної природи музикування зумовили вибір теми її дослідження.

Авторка запропонованої дисертації особисто постає і як чудова, вдумлива і вельми емоційна виконавиця, і як викладачка естрадного співу на кафедрі джазу та популярної музики ЛНМА імені М. Лисенка. Очевидно, що при осмисленні симбіозу означених вище процесів й народився вельми цікавий, не досліджуваний раніше в Україні ні співаками-виконавцями, ні музикознавцями, ні навіть педагогами співу, вкрай важливий напрямок атестаційної праці Марії Стоколяс – вивчення тілесності як предиспозиції та виражальної парадигми музичного виконавства.

Отже, не викликає сумнівів актуальність теми атестаційної роботи, зумовлена необхідністю подолання фрагментарності у вивченні природи музикування та відсутністю комплексних мистецтвознавчих праць, які розглядають тілесність як виражальну парадигму музичного виконавства. Актуальність дослідження підсилюється й тим, що сучасне виконавство дедалі більше візуалізується, коли сценічні жести, міміка та загальна архітектоніка рухів виконавця сприймаються не як вторинний «додаток» до музичного виконавства, а як повноцінний семіотичний код. У вокальному мистецтві цей зв’язок є фундаментальним, адже тут інструмент митця інтегрований у тіло. В цьому можна провести очевидні паралелі, скажімо, зі зразками куньшанської музичної п’єси XV – XVI ст. у Китаї, чи з різновидами пекінської опери XVII – XVIII століть, де поряд із чітко регламентованими гримом, кольорами та атрибутикою костюмів, жестами і мімікою, усі тілесні рухи мали свої конкретні коди значень. Чітко реглемантованим було усе, навіть характер музичних інтонацій. Тому глядач/слухач завжди безпомилково міг знати: про які почуття чи емоції йдеться у виставі, і навіть до якої суспільної групи населення належить персонаж. Не було віднайдено лише самого терміну «тілесність», прояви якої мали зазвичай немов вкрай «засхематизованих» значень. Виходячи з цього, у майбутньому п. Марія могла б, за бажання, продовжити власні компаративні дослідження.

Глибину осмислення заявленої проблематики роботи дисертантка презентує не лише в хронології появи і розвитку метаморфоз тілесних моделей та концептуальних трансформацій тілесності в різні історико-культурні епохи. Дослідниця стверджує, що кожна соціокультурна парадигма диктувала свій унікальний «тілесний канон», який визначав межі дозволеної експресії та сценічної поведінки, а в сучасному музикознавстві «феномен тілесності дедалі виразніше маркується як фундаментальна основа виконавського процесу, де тіло митця не просто підпорядковується інтелектуальному замислу, а виступає безпосереднім генератором ідеї» (с. 4).

Метою дослідження Марії Стоколяс є обґрунтування тілесності як базової передумови та важливого виражального засобу в музичному виконавстві. Відтак, об'єктом дослідження є процес музично-виконавської творчості. Предметом дослідження – людська тілесність як виражальна парадигма музичного виконавства. Специфіка об'єкта та предмета дисертаційного дослідження зумовили використання комплексного міждисциплінарного підходу та залучення дослідницьких методів, які згуртовано довкола міждисциплінарної інтеграції наукових принципів мистецтвознавства, літературознавства, соціокультурної історії, психології та вокальної педагогіки, театрального- і кіномистецтва. Поєднання цих принципів дозволило авторці роботи дослідити тілесність як виражальну парадигму в музичному виконавстві у фокусі різних наукових властивостей: історико-ретроспективному, джерелознавчому, компаративному в сенсі порівняння її проявів у музичному і театральному мистецтві, у малярстві і навіть в архітектурі; етномузикологічному, системному, семіотичному тощо. Особливо цікавим і доречним відзначимо феноменологічний метод дослідження, застосований авторкою в сенсі транслятора тіла музичних ідей.

Мета роботи, завдання, методи дослідження і структура дисертації підпорядковані основній концепції, що полягає у комплексному системному обґрунтуванні тілесності як базової передумови та важливого виражального засобу в музичному виконавстві.

Вельми розлого презентована тематика концептуальних розвідок, що охоплюють питання виконавського стилетворення, індивідуального стилю, класифікації художнього мислення за архетипами, еволюції національної музичної мови. Також опрацьовано значний масив філософських праць з широким спектром концепцій у хронотопі різних стильових епох: філософів античної доби, що мислили увесь світ як тіло – макрокосм у мікрокосмі; в роботі наведено вислови про тіло і тілесність, що відповідали певній числовій гармонії. Піфагорійці сприймали тіло як невід'ємну частку глобальної гармонічної структури світу. На доказ цього наведено думки Фалєса, Піфагора, Демокрита, Платона, Сократа, Аристотеля, що тіло є інструментом для комунікації душі зі світом, способом втілення ідей в дійсність (с. 46). Як стверджує дисертантка, існує значно менше джерел, що заторкують питання підходів до інтонації, яка є не результатом акустичних вимірювань, а продуктом фізичного самовідчуття та ментального передчуття звуку. Серед її важливих знахідок виділимо вислів славетного каталонського віолончеліста, композитора і диригента Пабло Казальса «Інтонація – це питання сумління»; а також джерел, що містять дослідження генези псевдофольклорних кліше, явища «шароварщини», соціокультурних трансформацій в умовах тоталітаризму, тілесно-орієнтованих, когнітивних і нейрофізіологічних методик вокальної педагогіки.

Вельми важливою, доречною і цікавою виділимо працю початку 1990-х рр. японсько-американського медіахудожника, композитора і дослідника комп'ютерних медіатехнологій Атау Танаки – автора творів електронної музики з використанням біосигналів і цифрових датчиків, що перетворюють рухи тіла і активність м'язів у музичні звуки. Адже його теоретична праця «Фізіологія тіла, крос-модальність і звуковий досвід» і творча знахідка як композитора, який поєднує академічний підхід до звуку з інтерактивним, здатним до діалогу двостороннього обміну інформацією між людиною і пристроєм з програмним забезпеченням, уперше засвідчила, як технологічні досягнення можуть стати продовженням тіла митця.

Значною є й наукова новизна представленої дисертації, яка полягає вже в самому виборі теми і, крім цього, постає першою спробою не лише формування концепції тілесності як предиспозиції та виражальної парадигми в музично-виконавському мистецтві, а й осмислення історичних та мистецьких метаморфоз тілесності крізь призму українського вокального естрадного мистецтва ХХ століття.

Результати дослідження Марії Стоколяс мають важливе практичне значення: основні положення дисертації, висновки та аналітичний матеріал можуть бути використаними у курсах навчальних дисциплін для студентів вищих музичних закладів освіти з історії музики, теорії та історії вокального виконавства, сольних вокальних естрадних дисциплін, а також при розробці сучасних навчальних програм і методик викладання естрадного вокалу. Також положення дисертації мають важливе значення для концертної практики музикантів-виконавців.

Наукове дослідження було виконано здобувачкою в аспірантурі Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка відповідно до плану наукових робіт Львівської національної музичної академії імені М.В.Лисенка на 2022 – 2026 рр. під керівництвом Ольги Катрич – Заслуженої діячки мистецтв України, кандидатки мистецтвознавства, професорки кафедри загального та спеціалізованого фортепіано ЛНМА імені М.В. Лисенка.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувачки.

У своєму дослідженні «Тілесність як предиспозиція та виражальна парадигма музичного виконавства» Марія Стоколяс дотрималась принципів академічної доброчесності. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело. Надана достовірна інформація щодо методів і результатів досліджень, джерел використаної інформації та власну наукову діяльність. У дисертації відсутній плагіат, як оприлюднення наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження, або відтворення опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства.

Структура дисертації підпорядкована її меті та завданням: робота складається зі вступу, трьох розділів із внутрішнім поділом на підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із них основного тексту – 174 сторінки. Список використаних джерел включає 212 найменувань, із них 149 – іноземними мовами.

У вступі окреслені актуальність, мета, завдання, об’єкт, предмет, матеріали дослідження.

У першому розділі «Поняття тілесності в мистецтві: генеза питання, джерела та методи осмислення» проведено ґрунтовні музикознавчий та історичний дискурси тілесності у мистецтві, на підставі яких дисертантка шляхом переосмислення традиційних музикознавчих парадигм дослідження виконавського мистецтва виводить, що модель, яка тривалий час маргіналізувала тілесність виконавця і зводила його роль до функції ретранслятора та дешифратора нотного тексту, є недостатньо об’ємною. На основі аналізу фундаментальних праць, що ознаменували «перформативний переворот» наприкінці ХХ століття, у розділі показано радикальний зсув дослідницької оптики від статичного художнього об'єкта до динамічного процесу його розгортання – живого виконавського акту. На основі критичного аналізу дослідницею обґрунтовано онтологічну автономію виконавства як суверенного простору, де художня інтерпретація знаходить своє безпосереднє матеріальне втілення, тілесну реалізацію, аргументовано тезу, що музично-виконавська діяльність є принципово немислимою поза її соматичним виміром. Спираючись на концепції Кляйнберґа-Левіна і Шустермана, вона доводить, що тіло музиканта є не пасивним біомеханічним засобом реалізації ментальних директив, а креативним фундаментом смислотворення. Виконавський ж акт є актом свідомої інтелектуально-сенсорної дії, в якій тіло виступає суб'єктом, що акумулює, пригадує та експлікує прожитий досвід через безпосередню інтеграцію з інструментом. У розділі здійснено ґрунтовний історико-філософський огляд, який охоплює розвиток соматичних парадигм у філософії та мистецтві від античної Давньої Греції до постмодерної сучасності,

спираючись на який вона доводить, що тілесність ніколи не «випадала» з філософського та мистецького дискурсу: змінювались лише способи інтерпретації і художньої експлікації. Цей висновок дозволив трактувати сучасну виконавську тілесність як логічний результат тривалих соціо-історичних процесів та аргументувати музичну інтонацію як акт звуковтіленого пізнання. Музично-тілесна інтонація виконавця-музиканта є, на її думку, обумовлений музичним інтелектом та конкретною музичною образністю прояв звукової реалізації тілесної практики і сценічного руху.

Другий розділ роботи «Тілесність у виконавстві» присвячений розгляду і констатації тіла виконавця як інструмента трансляції художнього образу та вивченню тілесно-орієнтованих методик формування художньої виражальності виконавського інтонування у вокальному мистецтві.

До певної міри новаторськими видаються уперше здійснені узагальнюючі спостереження авторки щодо визначення провідних світових тілесно-орієнтованих вокальних методик XX – початку XXI століття: кінезичний метод співу Артура Лессака, що розробляє тіло і голос як єдиний музичний інструмент – коли рухи і спів базуються на свідомому управлінні м'язами та природних енергетичних якостях; систему співу на рівні розмови С. Ріггза, що дозволяє так само вільно і природно співати, як і говорити – тобто, спів на рівні розмови; методи тренування голосу Джо Естілла, що дозволяє окремо контролювати різні органи людини, які беруть участь у звукоутворенні; комплексна вокальна методика Complete Vocal Technique К. Садолін, що дозволяє досягнути легкого співу будь-яким стилем без шкоди для голосового апарату. Марія Стоколяс довела, що зазначені системи спрямовані на свідому роботу з тілом – тілесним музичним інструментом – вокальним апаратом, подоланням м'язових затисків та налаштуванням тіла як єдиного цілісного інструменту.

Третій розділ дисертації «Українське естрадне мистецтво XX століття: метаморфози тілесності» присвячений вивченню соціально-політичних «рамок» етапів розвитку українського естрадного мистецтва XX століття та здійсненню інтерпретаційного аналізу виконавських феноменів окремих яскравих

представників української естради XX ст. за типами: аполонічний, охарактеризований стрункістю рухів, раціональним самоконтролем та тілесним засобом концентрації національної експресії; діонісійський як емоційно-стихійне вітальне начало, у якому тілесність функціонує на рівні інтенсивного емоційного переживання; орфічний як вищий рівень аполонічного і діонісійського типів, коли інтенсивність інтонування поєднується з витонченістю звуковедення.

Роботу завершують структуровані висновки, що вповні відображають результати дослідження і достатнє обґрунтування авторської концепції.

Наукові результати дисертації висвітлені у трьох одноосібних публікаціях у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. Також результати дисертації були апробовані на наукових фахових конференціях. Таким чином, наукові результати, отримані в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача і відображають його змістовні домінанти.

Разом з тим, робота викликає і декілька питань, які виникають при читанні дисертації та мисляться як природне продовження розмірковувань авторки. Ці питання швидше спрямовані на уточнення її змістовного ряду:

1. Як Ви оцінюєте з позиції власного виконавського досвіду присутність тілесності у Вашому виконавському стилі? Ваш репертуар апелює до уніфікованого типу тілесності чи в ньому акцентується специфічний національно-інтонаційний код?
2. В об'єктив Вашого дослідження потрапляє постать Тараса Чубая, виконавця, що поєднує вокальне та інструментальне виконання. Яким чином його тілесність відображається в інтонуванні вокальному та інструментальному?

Ці запитання жодним чином не впливають на висновок про те, що рецензована кваліфікаційна наукова праця є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на належному рівні.

Вважаю, що дисертаційна робота здобувачки Стоколяс Марії Володимирівни на здобуття ступеня доктора філософії «Тілесність як

предиспозиція та виражальна парадигма музичного виконавства» виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним науковим дослідженням, сукупність теоретичних і практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення в галузі знань 02 – «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво».

За актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною дисертаційна робота повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6 – 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувачка Стоколяс Марія Володимирівна заслуговує на присудження пошукуваного ступеня доктора філософії в галузі знань 02 – «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво».

Рецензентка –
кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри історії музики
Львівської національної музичної академії
імені М.В.Лисенка

Ірина АНТОНЮК

15 серпня 2026 р.